

**El rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès.
Interpretació i anàlisi quantitativa de la variació**
*The intervocalic /d/ rhotacism in Algherese Catalan. Interpretation
and quantitative analysis of its variation*

Maria CABRERA I CALLÍS
Departament de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona

Data de recepció: 13 de juny de 2012
Data d'acceptació: 4 de setembre de 2012

RESUM

Aquest treball descriu i analitza quantitativament la variació en el fenomen del rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès, a fi de determinar amb exactitud i validesa estadístiques els factors socials i lingüístics que determinen l'aparició de les variants al·lofòniques [d] i [r] del fonema, en primer lloc, i d'emmarcar el procés en el si de la teoria variacionista del canvi lingüístic, en segon lloc. Pel que fa a la primera fita, els factors socials considerats s'han descartat com a rellevants a l'hora de determinar el procés, i el pes de la variació recau sobre factors lingüístics, fonamentalment relacionats amb l'àrea morfològica del mot i la tipologia de mot en què /d/ ocorre. Pel que fa a la segona fita, la manca d'aplicació del fenomen en mots d'introducció tardana és indicadora de la fossilització del dialecte, que s'encongeix tant fonèticament i fonològicament com estilísticament.

PARAULES CLAU: alguerès, rotacisme, canvi lingüístic, variacionisme, sociofonètica.

ABSTRACT

This paper offers a quantitative analysis of the variability in the intervocalic /d/ rhotacism in Algherese Catalan, firstly as a means to identify with precision and statistic validity the social and linguistic factors that give rise to the allophonic variants [d] and [r], and secondly in order to view the process itself within the framework of the variationist theory of linguistic change. With reference to the first objective, the social factors under consideration were rejected as causal sources of the rhotacism process, meaning that variation owes itself to linguistic factors, and primarily to those relating to the morphological area of the word and the type of word in which /d/ occurs. As to our second aim, the under-application of rhotacism in words introduced later is indicative of the fossilization of the dialect, which phonetically, phonologically and stylistically displays a reduction tendency.

KEY WORDS: Algherese Catalan, rhotacism, linguistic change, variationism, sociophonetics.

1. INTRODUCCIÓ

El rotacisme és el fenomen pel qual una consonant s'articula ròtica ([r], [r̥]) o aproximant ([ɹ]) en determinats contextos. En fonètica històrica ha designat l'evolució del so [z] llatí de sibilant a ròtic (Alarcos, 1983: 127; Badia i Margarit, 1988: 79; Moll, 1991: 163); actualment és un procés que opera amb freqüència en les llengües romàniques i que en català afecta les sibilants alveolars, en mallorquí, i la lateral alveolar /l/ i l'oclusiva dental sonora /d/, en alguerès.¹ La taula 1 descriu, contextualitza, formalitza i exemplifica les tres ocurrencies del fenomen en aquest darrer dialecte:

TAULA 1
Modalitats de rotacisme en alguerès²

a) Rotacisme de /d/ intervocàlica	/d/ → [r] ~ [ɹ] / V_V	<i>codony</i> [kuróm] ~ [ku.ɹóm] <i>nadal</i> [narál] ~ [na.ɹál]
b) Rotacisme de /l/ intervocàlica	/l/ → [r] ~ [ɹ] / V_V	<i>oli</i> [óri] ~ [ó.ɹi] <i>bolet</i> [burét] ~ [bu.ɹét]
c) Rotacisme de /l/ postconsonàntica homossil·làbica	/l/ → [r] / _σ [C_	<i>bleda</i> [bréra] <i>umpl</i> [úmpré]

Això no obstant, el rotacisme alguerès està sotmès a una variació notable que la majoria de gramàtiques i estudis lingüístics o bé no han documentat o bé han atestat de forma insuficient, sense determinar ni l'abast ni els condicionants del canvi. L'interès principal ha estat la filiació del fenomen en el marc dels dialectes sards i/o italians, i les vacil·lacions en la seva aplicació o bé s'han obviat, o bé s'han minimitzat, o bé s'han descrit de forma insuficient: en termes generals el rotacisme s'ha presentat tal com il·lustren les regles opcionals d'aplicació categòrica exposades a la taula 1.³

1.1. Objectius del treball, marc teòric i hipòtesis de partida

Aquest treball pretén descriure i analitzar quantitativament el fenomen del rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès atenent a la variació que presenta, a fi de determinar amb exactitud i validesa estadístiques els factors que condicionen l'aparició de

1. Els altres parlars catalans coneixen casos esporàdics i facultatius de canvi d'una consonant a [r] o [r̥] en la parla col·loquial, especialment per dissimilació regressiva de laterals: seria el cas, per exemple, de realitzacions com *ju[r̥]iol*, *Eulà[r̥]ia*, *a[r̥]calde*, etc.

2. Si no s'indica el contrari, les dades emprades en aquest treball són extretes del corpus de Cabrera (2009a i 2009b) i Cabrera (en preparació).

3. L'exposició detallada de les descripcions prèvies del rotacisme en les gramàtiques i els estudis sobre l'alguerès depassa els límits d'aquest treball. Per a una revisió exhaustiva de totes les anàlisis proposades, vegeu Cabrera (2009a) i Cabrera (en preparació).

les variants al·lofòniques del fonema, en primer lloc, i d'emmarcar el fenomen en el si de la teoria variacionista del canvi lingüístic, en segon lloc.

El marc teòric en què recolza aquest treball és, com s'ha avançat, la sociolingüística de la variació. Més concretament, es tracta d'un estudi de sociofonètica: és l'anàlisi quantitativa d'una variable foneticofonològica en relació amb els condicionants lingüístics i socials que determinen l'aparició de les seves distintes formes variants. A la base d'aquest treball, doncs, hi ha l'assumpció que la llengua és estructuradament heterogènia (Turell, 1995), i que aquesta heterogeneïtat inherent del sistema s'ordena segons «una correlació regular entre la variació lingüística i variables o factors de tipus lingüístic, social i estilístic» (Pradilla, 2008: 82). Des d'aquesta perspectiva, l'interès se centra en les emissions del parlant-oient *real*, i no ideal, de la llengua: la competència és variable, perquè conté elements gramaticals i socials, i l'actuació és vista com el seu reflex estadístic (Carrera-Sabaté, 2002b; Pradilla, 2008).⁴

La quantificació de les dades és important en la mesura que l'objecte d'estudi del variacionisme és la gramàtica de la comunitat de parla. Si el que interessa són les regles socials i lingüístiques —externes i internes, doncs— d'ús de la llengua compartides per un grup de parlants, cal que el fenomen estudiat es quantifiqui en la mesura justa per establir clarament com aquestes regles interaccionen entre si per determinar-ne l'aplicació, d'una banda, i perquè la mostra escollida sigui un reflex representatiu de l'actitud de la població estudiada, de l'altra. Les variables foneticofonològiques han estat tradicionalment l'objecte d'estudi preferent de la sociolingüística variacionista, perquè són fàcilment quantificables (Carrera-Sabaté, 2002b), perquè s'adaptin millor que les variables semàntiques i lèxiques a la premissa laboviana segons la qual la variació és l'ús alternatiu de formes equivalents semànticament i pragmàtica (Pradilla, 2008) i pel particular interès que revesteixen «in explaining the origins and transmission of linguistic change» (Foulkes, 2005: 497).

El lligam entre el fenomen variable estudiat i el procés de canvi lingüístic operant en l'alguerès és íntim, perquè «el canvi implica variació, el canvi és variació» (*apud* Turell; Labov, 1984: 28), en el sentit que «és possible considerar canvis ja acabats com a substitucions d'elements dins de sistemes homogenis» (*apud* Turell; Labov, 1984: 28-29). El present treball, doncs, se situa al centre d'aquest procés substitutiu per determinar, a partir de l'anàlisi d'una de les seves manifestacions concretes, les causes que el guien i, en la mesura que sigui possible, les directrius futures que prendrà.

Les hipòtesis de partida de l'estudi són les següents:

1) Les variables d'ordre lingüístic relacionades amb la procedència, la freqüència d'ús i el grau d'arrelament del mot determinen significativament l'activitat del rotacisme en el sentit següent: tendencialment, els mots patrimonials ben coneguts en la parla popular l'experimenten; els mots forans i/o poc coneguts a nivell col·loquial i familiar, no.

4. Per a l'aprofundiment en l'aparat teòric i els principis de la sociolingüística de la variació, vegeu l'article fundacional de Weinreich, Labov i Herzog (1968), i els treballs posteriors de Labov (1963, 1966, 1994 i 2001); Moreno (1990 i 1998); Llisterra (1991); Silva-Corvalán (2001); Chambers, Trudgill i Schilling-Estes (2002); Turell (1995); Pradilla (2008), i Tagliamonte (2006), entre d'altres.

2) La variable d'ordre lingüístic relacionada amb l'etimologia del mot determina significativament l'activitat del rotacisme en el sentit següent: tendencialment, els mots derivats de -*r*- intervocàlica llatina l'experimenten; els mots derivats de -*D*- intervocàlica llatina o de -*t*- o -*d*- no romàniques, no.

3) La variable d'ordre lingüístic relacionada amb la posició del fonema /*d*/ en el mot lèxic determina significativament l'activitat del rotacisme en el sentit següent: tendencialment, els mots en què /*d*/ ocorre, en context intervocàlic, en els sufixos (flexius o derivatius) l'experimenten; els mots en què /*d*/ ocorre, en context intervocàlic, en el prefix, a l'interior o als límits (dret o esquerre) de l'arrel o entre base i base d'un mot compost, no.

4) Les variables d'ordre social (edat, gènere, nivell d'estudis, coneixements d'idiomes) no determinen significativament l'activitat del rotacisme, per tal com l'atròfia de la llengua, així com la reducció dels seus àmbits d'ús a nivell familiar i col·loquial, han «fossilitzat» l'alguerès en un estadi improductiu i estàtic, impermeable a les innovacions generades per la interacció lingüística en societat.

2. METODOLOGIA

2.1. La variable d'estudi

2.1.1. La variable dependent

El motiu d'aquest treball és, com s'ha dit, l'anàlisi de la distribució de les variants que adopta el fonema /*d*/ en posició intervocàlica en alguerès, a saber: [*r*] o [*r̄*], en aquells casos que afecten rotacisme, i [*d*] o [*dd*], en aquells casos en què el fenomen no opera. En la codificació inicial de les dades s'ha mantingut la distinció entre les quatre formes, a fi de possibilitar interpretacions més fines; en l'anàlisi probabilística, en canvi, la codificació de la variable dependent s'ha reduït a una solució per a les formes rotacitzades (*r*) i una per a les no rotacitzades (*d*).

2.1.2. Les variables independents

Les variables lingüístiques preses en consideració en aquest treball són les següents:⁵

- 1) *Origen del mot*: català, italià, sard, castellà, anglès i altres.
- 2) *Tipus de mot*: mot patrimonial, mot culte, manlleu o neologisme.⁶

5. Com és previsible, algunes d'aquestes variables interactuen entre si. En l'anàlisi estadística de les dades les variables s'han combinat entre si, i algunes d'aquestes s'han refós en una de nova; en la proposta inicial, però, i amb la finalitat de discernir més clarament els seus possibles efectes, es presenten de manera aïllada.

6. La tipologia dels mots s'ha establert a partir de Coromines (1980-1991), en el cas dels vocables catalans; Wagner (1960), en el cas dels vocables sards, i Battisti i Alessio (1975), en el cas dels vocables italians.

3) *Etimologia de /d/*: derivada de -T- intervocàlica llatina, derivada de -D- intervocàlica llatina, derivada de -t- intervocàlica germànica o d'altres llengües no romàniques o derivada de -d- intervocàlica germànica o d'altres llengües no romàniques.⁷

4) *Nombre de síl·labes del mot*: una, dues, tres, quatre, cinc, sis o més síl·labes.

5) *Context vocàlic anterior a /d/*: [a], [e], [ɛ], [i], [o], [ɔ], [u], [w] o [j].

6) *Context vocàlic posterior a /d/*: [a], [e], [ɛ], [i], [o], [ɔ], [u], [w] o [j].

7) *Posició de /d/ segons la tonicitat de la síl·laba*: pretònica, tònica o posttònica.

8) *Posició de /d/ en el mot lèxic*: a l'interior de l'arrel; al límit esquerre de l'arrel: entre l'arrel i el prefix (context intervocàlic generat per l'addició d'un prefix acabat en vocal a l'arrel començada en /d/); al límit dret de l'arrel: entre l'arrel i el sufix (context intervocàlic generat per l'addició d'un sufix començat en vocal a l'arrel acabada en /d/); al sufix flexiu; al sufix derivatiu, o entre base i base d'un mot compost.⁸

9) *Freqüència d'ús del mot*: rar o freqüent.⁹

Les variables socials preses en consideració en aquest treball són les següents:

1) *Gènere*: home o dona.

2) *Edat*: de quinze a trenta-cinc anys (individus nascuts entre 1974 i 1994), de trenta-sis a cinquanta-cinc anys (individus nascuts entre 1954 i 1973) o de cinquanta-sis a setanta-cinc anys (individus nascuts entre 1934 i 1953).

3) *Nivell d'estudis*: sense estudis, amb estudis bàsics o amb estudis superiors.

4) *Coneixements d'idiomes*: alguerès i italià; alguerès, italià i sard; alguerès, italià i anglès i/o altres; alguerès, italià, sard i anglès i/o altres.

2.2. El corpus del treball

El conjunt de dades a partir del qual s'ha bastit el treball consta de noranta-sis ocurrences de /d/ intervocàlica, i forma part d'un corpus més ampli constituït per 2.235 ítems i orientat a l'estudi del conjunt del sistema fonològic de l'alguerès.¹⁰

7. L'etimologia dels mots s'ha establert a partir de Coromines (1980-1991), en el cas dels vocables catalans; Wagner (1960), en el cas dels vocables sards, i Battisti i Alessio (1975), en el cas dels vocables italians.

8. La llista de prefixos i sufixos s'ha establert a partir de Cabré (2002), Sanna (1988) i Wagner (1960). No s'ha trobat, en aquestes fonts, cap prefix que contingui /d/ intervocàlica o que acabi en /d/ postvocalica (en el context del qual l'addició d'una arrel començada en vocal generaria el context vàlid per a l'aplicació del rotacisme al límit dret del prefix).

9. La freqüència d'ús dels mots s'ha establert a partir de Rafel (1996): s'ha sumat la freqüència relativa d'aparició de totes les paraules del corpus en el *Diccionari de freqüències* i s'ha dividit el resultat pel nombre total de vocables estudiats, de manera que els que queden per damunt de la xifra s'han considerat *freqüents*; i els que queden per davall, *rars*. En el cas dels mots que, per la seva procedència forana, no apareixen al diccionari, s'han emprat altres criteris, com ara el tipus de mot, l'etimologia i el temps i la dificultat d'elicitació del terme per part dels informants. La frontera establerta és, doncs, relativa, però en qualsevol cas també ha resultat clarament útil a efectes metodològics.

10. Vegeu Cabrera (2009b) i Cabrera (en preparació).

Pel que fa al fenomen que ens ocupa, en l'elaboració del qüestionari les dades s'han organitzat a partir de la posició de /d/ i de les característiques del mot en què el so s'escau. Així, s'ha establert una primera distinció entre els mots en els quals el fonema /d/ ocorre en posició intervocàlica a l'interior de l'arrel i els mots en els quals el fonema /d/ ocorre en posició intervocàlica o bé a l'interior de l'afix o bé al límit dret o esquerre de l'arrel, en aquest darrer cas perquè l'addició d'un afix o la concatenació de dues bases lèxiques generen el context propici per a l'aplicació del fenomen.

Quant a les ocurrencies de /d/ intervocàlica a l'interior de l'arrel, s'han seleccionat dotze mots patrimonials (*codony, cada, cadena, cadira, nadal, medicina, idea, odi, edat, adob, modest, judeu* 'jueu'), onze cultismes (*adoració, prodigi, edifici, piràmide, podòleg, cardiòleg, madona* 'Mare de Déu', *radiografia, credo, pediatre, jurídic*), vuit neologismes (*electrodomèstic, videoclip, videoteca, CD, DVD, buda, gouda, judo*), sis italianismes (*còdice* 'codi, còdex', *escadença* 'caducitat', *lampadina* 'làmpada', *comodino* 'tauleta de nit', *guidar* 'conduir', *tedesc* 'alemany'), vuit sardismes (*bodina* 'pluja lleugera', *fiado* 'alè', *fedal* 'coetani', *nuedo* 'bou jove', *casadina* 'dolç sard', *badinjo* 'debilitat de cap', *escudir* 'picar', *malcaduf* 'esquizofrènia') i dos castellanismes (*enfado* 'enuig', *judia* 'mongeta').¹¹

Pel que fa a les ocurrencies de /d/ en els límits de l'arrel, s'han seleccionat onze mots en què el fonema s'escau al marge esquerre de l'arrel, en contacte amb un prefix acabat en vocal (*adormiscar, adolçir* 'endolçir', *adauar* 'tallar a daus', *adolorir, adéu/adiós, prediure* 'predir', *producció, traduir, contradiure* 'contradir', *antediluvià, antimocràtic*);¹² disset mots en què el fonema s'escau al límit dret de l'arrel, en contacte amb un sufix començat en vocal (*sedàs, rodó, ciutadà, didal, feudal, menudalla* 'cosa de poc valor', *monedutxa* 'monedeta, moneda de poc valor', *saludar, foradar, güidar* 'conduir', *hollywoodià, abecedari, canadenc, budisme, delicadesa, tancadura* 'pany', *comoditat*); deu mots en què el fonema s'escau al límit dret de l'arrel, precedint el morf flexiu de gènere (*neboda, roda, seda, freda, moda, arribada, blocada* 'bloquejada', *coneixuda* 'coneguda', *apatxigada* 'enganxada', *bolujada* 'enterbolida'), i nou mots en què el fonema s'escau a l'interior del sufix derivatiu (*obscuredu* 'pobret, mesquinet', *pocaredu* 'poquet, miqueta', *abraçada, jornada, servidor, dictadura, adobadura* 'reparació', *homicidi, comèdia*).

11. Tant pel que fa als sardismes *nuedo* i *fiado* com pel que fa al castellanisme *enfado*, s'ha considerat el segment *-o* final com a part de l'arrel, i no pas com a marca de gènere masculí, perquè en català el morfema de gènere es realitza privativament com a [femení] —i, doncs, en la seva adaptació a la llengua, aquest segment final resta desposseït de la càrrega gramatical i flexiva que en els altres dos idiomes té.

12. S'han considerat mots afixats aquells que tenen un base a la qual s'afegeix un afix, i tant l'un element lèxic com l'altre reocorren, idèntics o amb alteracions fonètiques i ortogràfiques mínimes, en un o més vocables diferents. Així, per exemple, s'assumeix que el mot *producció* és prefixat perquè tant el prefix *pro-* com la base *-ducció* s'atesten en altres mots: *procedir, introducció*; semblantment, s'assumeix que el mot *ciutadà* és sufixat perquè tant la base *ciutad-* com el sufix *-à* s'atesten en altres mots: *ciutadella, cortesà*. Tots els termes llistats apareixen tant en el *Diccionari de la llengua catalana* (2007, 2a edició) com en el *Diccionari català de l'Alguer* (Sanna, 1988).

Per a la realització de les enquestes, el qüestionari s'ha organitzat per camps semàntics. En la codificació posterior dels resultats, els mots del corpus s'han classificat segons les nou variables independents de tipus lingüístic exposades a l'apartat 2.1.2 (vegeu *supra*).

2.3. La població

2.3.1. La mostra

L'univers d'estudi del present treball és la població algueresoparlant de la ciutat de l'Alguer. Aquesta comunitat de parla, però, resulta molt difícil de quantificar amb exactitud: veus expertes l'han xifrada de forma poc precisa a l'entorn dels vint mil habitants, en estudis fets als anys vuitanta i noranta del segle XX, i entre els deu mil i els set mil habitants, en estudis més recents —però en cap cas han donat compte dels criteris de què s'han servit per delimitar-la. Atesa la naturalesa fonètica de les dades amb què es treballa, la població algueresoparlant considerada en el treball s'ha cenyit estrictament als *ambilingües*, els *bilingües equilibrats* i els *bilingües amb una llengua dominant* (això és, la italiana): s'han deixat al marge aquells individus el coneixement de català dels quals resulta insuficient per permetre'ls expressar-se amb una pronúncia genuïna, que no mostri una dependència excessiva de la dicció italiana.¹³

Ateses les dificultats per delimitar amb precisió l'univers poblacional estudiat, i atès que el llinar del 0,025 % de la població referit per Labov (1966) per a nuclis urbans resulta, en aquest cas, en xifres molt reduïdes,¹⁴ la mostra de la població s'ha establert en dotze individus —quatre per subgrup d'edat, xifra que s'acosta a la que Silva-Corvalán (2001) i Carrera-Sabaté (2002b) consideren adequada per als estudis sociolingüístics.

2.3.2. Els informants

Quant al disseny de la mostra, s'ha usat un *mètode de selecció intencionada* a partir de les característiques següents dels informants: edat, gènere, lloc de naixement, lloc de naixement dels pares i coneixements acadèmics d'alguerès.

Així, s'han seleccionat sis homes i sis dones, distribuïts uniformement en tres franques d'edat: de quinze a trenta-cinc anys (nascuts entre 1974 i 1994), de trenta-sis a

13. Els bilingües amb l'italià com a llengua dominant s'inclouen en l'estudi, tot i les interferències fonètiques d'aquesta llengua que en major o menor grau presenten en el seu discurs, perquè la pràctica totalitat dels algueresoparlants menors de trenta-cinc anys formen part d'aquest grup.

14. Si s'assumeix, com proposa Veny (1982), que la comunitat algueresoparlant consta de vint mil habitants, el 0,025 % de la població serien cinc individus; si, en canvi, s'assumeix, en la línia de Caria (2007) i Scala (2003), que els parlants no arriben a deu mil, el nombre idoni d'informants es reduiria a un màxim de dos i mig.

cinquanta-cinc anys (nascuts entre 1954 i 1973) i de cinquanta-sis a setanta-cinc anys (nascuts entre 1934 i 1953). Tots els informants han nascut a l'Alguer i tenen com a mínim un progenitor de procedència i parla algueresa. Pel que fa als coneixements acadèmics de la llengua, s'han seleccionat informants que *no* hagin realitzat cap dels cursos oferts per les associacions locals de defensa i promoció del patrimoni lingüístic: la decisió respon a la voluntat d'obtenir realitzacions orals no influïdes pel model d'escriptura, que corregeix molts dels fenòmens fonètics objecte d'estudi en l'enquesta.

2.4. *La recollida de les dades*

Les tècniques emprades per a la recollida de les dades han estat el qüestionari i l'entrevista. El primer mètode s'ha escollit, a pesar de la seva poca acceptació en l'àmbit de la sociolingüística (Carrera-Sabaté, 2002*b*), perquè sols mitjançant un corpus de preguntes tancades és possible d'obtenir les realitzacions de /d/ intervocàlica en tots els contextos i tipus de mots que interessin en aquest estudi (vegeu els apartats 2.1 i 2.2, *supra*). Seguint el model de la dialectologia tradicional i dels atlas lingüístics, el qüestionari s'ha organitzat per camps semàntics distints, a fi de facilitar l'elicitació dels ítems desitjats. Les enquestes, a més, s'han completat amb una entrevista d'una durada aproximada de vint minuts en la qual es demanava als informants que parlessin lliurement sobre l'Alguer i els costums de la ciutat i de l'illa o, en la línia de les històries de vida labovianes (Labov, 1984), sobre alguna vivència personal interessant.

2.5. *El tractament estadístic de les dades*

Els resultats de les enquestes, convenientment codificats i digitalitzats, s'han introduït al programa d'anàlisi estadística GoldVarb, per mitjà del qual s'ha procedit a l'*anàlisi estadística descriptiva*, en primer lloc, i a l'*anàlisi estadística probabilística o d'inferències*, en segon lloc. Val a dir que en l'anàlisi estadística descriptiva el fitxer de condicions s'ha modificat recurrentment al llarg de la prospecció, a fi d'assolir la combinació de factors que expliqui millor el fenomen variable. D'altra banda, per a una anàlisi més detallada de les interaccions entre els resultats i les condicions explicatives del canvi, en repetides ocasions s'han interrelacionat dues o més variables mitjançant l'operació de tabulació creuada. L'anàlisi estadística probabilística s'ha completat, finalment, amb el càlcul de dues operacions més: el *binomial up & down* i el *binomial 1 level*.

Els resultats d'ambdues anàlisis s'exposen detalladament a l'apartat 3, on es recullen els resultats generals de l'estudi, d'una banda, i les consideracions parcials rellevants de la prospecció, de l'altra.

3. RESULTATS

3.1. Resultats globals de l'anàlisi

L'anàlisi estadística de les dades mostra que les variables determinants de l'aplicació o el bloqueig del rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès són: la *frequència d'ús* del mot en què ocorre /d/, el *context vocàlic anterior*, el *context vocàlic posterior*, la *prominència* de /d/ en el mot¹⁵ i la *casuística* del mot en què ocorre /d/.¹⁶ De les variables lingüístiques preses en consideració en l'estudi, doncs, sols la relacionada amb la quantitat de síl·labes del mot s'ha revelat irrellevant. Per contra, s'han desestimat totes les variables de tipus social com a explicadores de la variació en el fenomen estudiat.

L'estudi porta a col·lació que la probabilitat total d'aplicació de la regla de rotacisme —o sia, d'ocurrència de les variants rotacitzades de /d/ intervocàlica ([r] o [ɹ])— és molt escassa (*input* = 0,127).¹⁷ Aquesta dada de caràcter general dóna compte de la tendència a la fossilització del fenomen: sembla que el procés ha deixat de ser operatiu en alguerès i sols es manté en uns ítems lèxics concrets, establerts tradicionalment amb la pronúncia rotacitzada. Aquesta mateixa raó explica la irrellevància dels factors socials presos en consideració: com que el fenomen ja no és productiu, els mots que s'han fixat amb rotacisme es reproduïxen de forma pràcticament idèntica entre tots els parlants, sense fissures ni per a la variació social ni per a la innovació fonètica. La conducta, com s'exposa més endavant, és il·lustrativa i indicativa del procés d'atròfia que afecta la llengua en tots els àmbits.

3.1.1. Incidència de la freqüència d'ús del mot

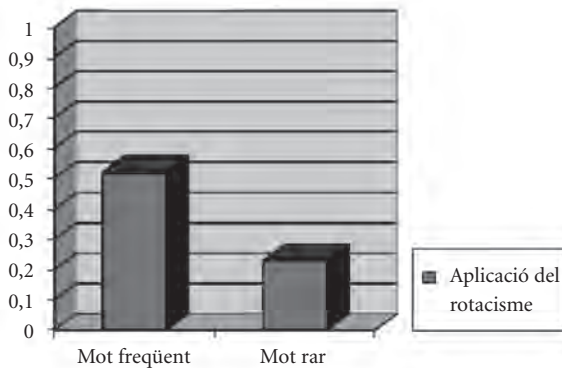
Pel que fa a la variable relacionada amb la freqüència d'ús del mot, la utilització habitual de l'ítem lèxic en el qual ocorre /d/ afavoreix l'aplicació del rotacisme —i, doncs, la presència de les variants [r] o [ɹ]— en una probabilitat del 0,52; mentre que, a la inversa, la baixa freqüència d'ús del terme tendeix a bloquejar el fenomen, que en aquest context s'escau en una probabilitat molt baixa, del 0,23. El gràfic 1 il·lustra aquestes afirmacions.

15. Aquesta nova variable ha estat generada a partir de la combinació de les variables inicials *posició de /d/ en el mot lèxic* i *posició de /d/ segons la tonicitat de la síl·laba*.

16. Aquesta nova variable ha estat generada a partir de la combinació de les variables inicials *origen del mot*, *tipus de mot* i *etimologia de /d/*.

17. En aquest treball no s'explora la distribució de les variants [r] i [ɹ], en el cas de les formes rotacitzades, i [d], [ɖ] i [dd], en el cas de les formes no rotacitzades: es manté la distinció binomial entre aplicació/bloqueig del rotacisme.

GRÀFIC 1
 Probabilitat d'aplicació del rotacisme segons la freqüència d'ús del mot

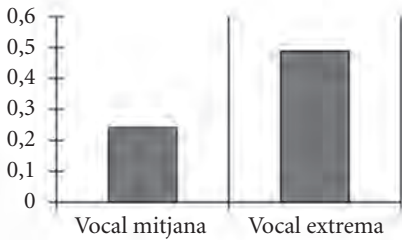
χ^2 total = 329,145 (χ^2 màxim = 335,096); $p = 0,000$.

Així, sembla que la raresa del mot condiona de manera notable l'activitat del procés, en el sentit que en bloqueja l'aplicació en un nombre elevat de casos. Per contra, els termes d'ús freqüent presenten una variació en l'articulació de /d/ que es reparteix de manera força equitativa entre les dues solucions (la rotacitzada i la no rotacitzada): són formes neutrals, no marcades i, doncs, transparents a la variabilitat del fenomen. S'entén, per tant, que la freqüència d'ús determina el bloqueig en l'aplicació del fenomen en aquells mots que, pel seu ús restringit, no són presents en la quotidianitat del conjunt de la comunitat de parla. Per si sola, però, la variable no resulta explicativa de l'activitat del rotacisme en els mots comuns.

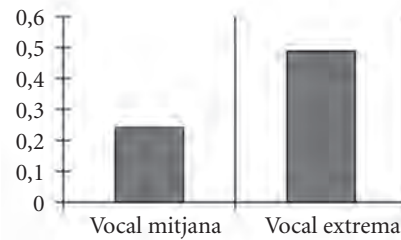
3.1.2. Incidència del context vocàlic adjacent

Quant a l'influx dels segments fònics adjacents a /d/, la tendència és la mateixa tant pel que fa a les vocals que precedeixen el so com pel que fa a les vocals que el segueixen. En efecte, la presència d'una vocal mitjana ([e], [ɛ], [o] o [ɔ]) suposa l'aplicació de la regla de rotacisme en una probabilitat del 0,24, en el cas que el so precedeixi la consonant, i del 0,25, en el cas que la segueixi. En canvi, la presència d'una vocal extrema ([a], [i] o [u]) precedint i/o seguint /d/ no sembla que condioni l'activitat del rotacisme en cap sentit: en ambdós contextos, la probabilitat d'aparició de la solució rotacitzada és del 0,49. Els gràfics 2 i 3 il·lustren aquestes consideracions.

GRÀFIC 2
*Probabilitat d'aplicació del rotacisme
 segons el tipus de vocal precedent*

GRÀFIC 3
*Probabilitat d'aplicació del rotacisme
 segons el tipus de vocal següent*

X^2 total = 329,145 (X^2 màxim = 335,096); $p = 0,000$.

Així, mentre que les vocals extremes es mantenen neutrals quant a l'aplicació variable de la regla, sembla que les vocals mitjanes en determinen ostensiblement la tendència al bloqueig. Aquesta conducta s'explica, més que no pas per raó de les propietats acústiques del so *per se*,¹⁸ per la concomitància amb l'aplicació o el bloqueig d'una altra regla fonològica, la de reducció vocàlica, com a manifestació paral·lela del grau d'adaptació del mot a la llengua (vegeu 3.2.1, *infra*).

3.1.3. Incidència de la prominència de l'àrea del mot

El factor relacionat amb la prominència de l'àrea del mot en què ocorre /d/ resulta cabdal per a l'anàlisi. En efecte, aquesta nova variable, refosa de les inicials *posició de /d/ en el mot lèxic* i *posició de /d/ segons la tonicitat de la síl·laba*, explica coherentment la tendència a l'aplicació o al bloqueig del rotacisme en funció de la rellevància morfològica, prosòdica i/o psicolingüística de la zona del mot en què ocorre el segment estudiat. En aquest sentit, una idea recurrent dels estudis sobre fonologia és que hi ha posicions estructurals que, per raó del seu pes morfològic o prosòdic, són més fortes que d'altres (Lloret i Jiménez, 2008a; Lloret i Jiménez, 2011). La taula 2 recull les asimetries posicionals estipulades normalment que afecten el fenomen aquí estudiat.

18. Considerades aïlladament, les vocals mitjanes no presenten, ni precedint ni seguint /d/, unes regularitats en el comportament que permetin d'establir generalitzacions interpretatives. Per a una exposició detallada de la incidència dels segments vocàlics en l'activitat del rotacisme, vegeu Cabrera (2009a).

TAULA 2
Posicions contraposades quant a prominència

+ Prominent (<i>fort</i>)	– Prominent (<i>feble</i>)
Síl·laba tònica	Síl·laba àtona
Síl·laba pretònica	Síl·laba posttònica
Posició inicial del mot	Posició final del mot
Radical	Afix

FONT: Adaptat de Lloret i Jiménez (2008a: 1).

Aquesta distinció posicional s'ha emprat per explicar les asimetries que es reporten, en les llengües del món, entre elements iguals situats en llocs estructurals diferents: s'admet que les unitats que apareixen associades a posicions més fortes es troben protegides i, doncs, són més resistents als canvis; mentre que les unitats que s'associen a posicions més febles no estan protegides i, doncs, són més susceptibles d'experimentar modificacions.¹⁹ En vista d'aquesta situació, el comportament variable del fenomen aquí analitzat resulta fàcilment interpretable. Per començar, la taula 3 recull els percentatges de rotacisme de /d/ intervocàlica segons la posició del segment quant a tonicitat i quant a l'àrea morfològica del mot en què s'escau.

TAULA 3
Percentatge d'aplicació del rotacisme segons la situació accentual i morfològica de /d/

	<i>Síl·laba pretònica</i>	<i>Síl·laba tònica</i>	<i>Síl·laba posttònica</i>
Base + base (mot compost)	0 % (16 ocurrences)	—	—
Límit esquerre de l'arrel	0 % (55 ocurrences)	0 % (24 ocurrences)	—
Interior de l'arrel	20 % (122 ocurrences)	40 % (288 ocurrences)	42 % (60 ocurrences)
Límit dret de l'arrel	43 % (23 ocurrences)	46 % (193 ocurrences)	66 % (107 ocurrences)
Sufix derivatiu	—	37 % (36 ocurrences)	71 % (48 ocurrences)
Sufix flexiu	—	—	100 % (72 ocurrences)

— = absència d'ocurrences.

La primera consideració rellevant que cal fer és que, en relació amb el procés fonològic estudiat, el límit entre base i base d'un mot compost es comporta semblantment

19. La teoria de l'optimitat (Prince i Smolensky, 2004) s'interessa preferentment per l'anàlisi d'aquest tipus de casos, i pel seu influx en l'aplicació o el bloqueig dels fenòmens fonològics: en el marc d'aquest model fonològic, la situació s'entén en termes de *fidelitat posicional*.

al límit de paraula: en bloqueja totalment l'aplicació. L'abast de la regla de rotacisme és el mot lèxic, i la frontera entre bases d'un mot compost cau més enllà.

L'addició d'un prefix acabat en vocal a una arrel començada en /d/ tampoc no genera un context vàlid per a l'aplicació del rotacisme, amb independència de la posició accentual que ocupi el segment. En aquest cas, però, el bloqueig del procés no es deu al fet que se'n superi l'abast d'aplicació, sinó al caràcter prominent i, doncs, més protegit de l'activitat dels fenòmens fonològics de l'àrea del mot en què ocorre el fonema.²⁰

L'interior i el límit dret de l'arrel sí que són sensibles a la posició accentual de /d/: els casos de rotacisme augmenten en els mots amb /d/ en síl·laba tònica respecte dels mots amb /d/ en síl·laba pretònica i en els mots amb /d/ en síl·laba posttònica respecte dels mots amb /d/ en síl·laba tònica. Al mateix temps, la probabilitat d'aplicació del rotacisme també s'eleva sensiblement en els mots amb /d/ al límit dret de l'arrel respecte dels mots amb /d/ a l'interior de l'arrel. L'interior i el límit dret de l'arrel són, per tant, les més neutrals quant a la prominència, en el sentit que ni protegeixen absolutament els trets dels segments que hi ocorren, ni toleren plenament l'activitat dels processos fonològics que els modificarien. El percentatge d'aplicació del rotacisme hi oscil·la entre el 20 % i el 66 %.

A l'interior del sufix derivatiu, l'activitat del rotacisme és molt sensible a la posició de l'accent en el mot: en el pas dels mots amb /d/ en síl·laba tònica als mots amb /d/ en síl·laba posttònica augmenta en un 34 %. A l'interior del sufix flexiu, finalment, el rotacisme opera sistemàticament. Sembla, doncs, que el radical (això és, l'arrel més els morfemes de derivació) és especialment sensible quant a la protecció dels trets dels seus segments, perquè la tendència a la fidelitat a la forma subjacent deixa de ser activa més enllà dels seus límits. Així, els elements flexius que es concatenen rere la frontera del radical es troben en l'àrea més feble i menys prominent del mot, i, doncs, són susceptibles d'experimentar més processos.

Feta l'anàlisi general dels resultats, cal afegir dues consideracions específiques en relació amb les àrees de prominència exposades. La primera és que la distribució dels percentatges d'aplicació del rotacisme de la taula 3 revela que la posició de /d/ en el mot lèxic és més determinant de l'activitat del procés que no pas la posició de /d/ segons l'accent. En efecte, el primer criteri permet de distingir les àrees d'aplicació i de bloqueig del fenomen de forma més clara. El segon criteri, en canvi, sols actua en la distinció dels àmbits del mot de major o menor tendència al rotacisme en aquelles àrees més neutrals del mot lèxic —això és, entre l'interior de l'arrel i el límit del radical.

La segona consideració té a veure amb l'horitzó d'expectatives generat per les dicotomies de la taula 2. En efecte, d'acord amb aquestes oposicions s'esperaria una major aplicació del rotacisme en els mots amb /d/ en síl·laba pretònica que no pas en els mots amb /d/ en síl·laba tònica, perquè la primera posició, com que és àtona, es considera més feble i, doncs, menys protegida dels processos fonològics que no pas la segona.

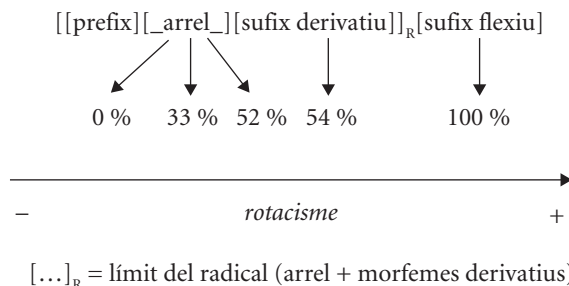
20. Per a una anàlisi d'aquesta variació en el marc de la teoria de l'optimitat, vegeu Cabrera (en premsa) i Cabrera (en preparació). Agraïxo als revisors anònims de TREBALLS DE SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA les seves valuoses aportacions en aquest sentit.

Nogensmenys, els mots amb /d/ en síl·laba pretònica són els que presenten una probabilitat més baixa d'aplicació de la regla. Semblantment, atenent a la dicotomia radical (+ prominent) vs. afíx (- prominent) s'esperaria una major aplicació del rotacisme en els mots amb /d/ al límit esquerre de l'arrel que no pas en els mots amb /d/ a l'interior de l'arrel, perquè la primera posició, com que és perifèrica, es considera més feble i, doncs, menys protegida dels processos fonològics que no pas la segona. Això no obstant, les paraules amb /d/ al límit esquerre de l'arrel són les que presenten una probabilitat més baixa d'aplicació de la regla.

Aquests comportaments singulars revelen que, pel que fa a la prominència, el criteri diriment en l'aplicació del rotacisme és la posició de /d/ a l'inici o a la fi del mot. En efecte, l'increment d'actuació del procés segons l'escala /d/ en síl·laba pretònica < /d/ en síl·laba tònica < /d/ en síl·laba posttònica es relaciona, més que no tant —o no directament— amb la tonicitat, amb l'increment d'ocurrències del segment al final del mot: quan es troba en situació pretònica, el segment se sol escaure a l'inici de la paraula, a la segona síl·laba (ex.: *a.do.lo.rir*); quan es troba en situació tònica, el segment se sol escaure a l'interior de la paraula (ex.: *a.be.ce.da.ri*); quan es troba en situació posttònica, el segment se sol escaure al final de la paraula, a la penúltima o l'última síl·laba (ex.: *a.bra.ça.da*). Paral·lelament, l'increment de l'actuació del procés segons l'escala límit esquerre de l'arrel < interior de l'arrel respon a l'increment de les ocurrències del segment al final del mot: quan es troba entre el prefix i l'arrel, /d/ sol ocórrer cap a l'inici del mot (ex.: *a+dorm+isc+a+r*); quan es troba a l'interior de l'arrel, en canvi, /d/ sol ocórrer a l'interior o cap a la fi del mot (ex.: *nadal*).

L'aplicació del rotacisme, per tant, augmenta com més a la dreta del mot ocorre /d/: l'escala de prominència que determina l'increment de l'activitat del fenomen és *posició inicial* > *posició central* > *posició final*. La major rellevància de la part inicial del mot es deu sobretot a raons psicolingüístiques i perceptives, i es relaciona amb el caràcter lineal del llenguatge i amb l'accés lèxic d'esquerra a dreta per part dels parlants (Hawkins, 1988; Lloret i Jiménez, 2008a; Lloret i Jiménez, 2008b). Les figures següents mostren l'increment percentual de rotacisme d'esquerra a dreta del mot, segmentat segons l'àrea morfològica (figura 1) i prosòdica (figura 2) en què ocorre /d/.

FIGURA 1
Increment percentual del rotacisme d'esquerra a dreta del mot
en relació amb l'àrea morfològica en què s'escau /d/

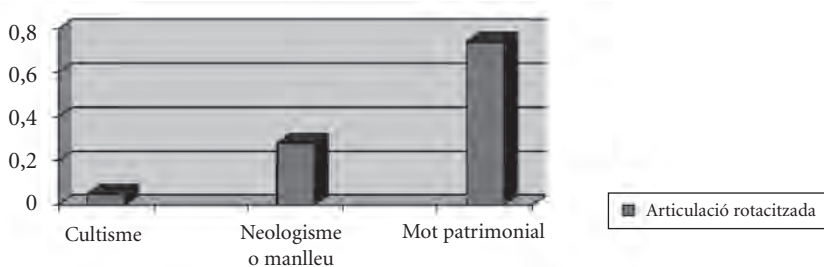
L'adscripció catalana i, en menor grau, sarda i castellana del mot en què ocorre /d/ sembla que es manté neutral quant a l'activitat del rotacisme: reflecteix transparentment el caràcter variable del fenomen, sense determinar-ne ni la tendència a l'aplicació ni la tendència al bloqueig. L'afirmació és especialment vàlida per als mots de procedència catalana, perquè en aquest cas la probabilitat de realització de [r] o [ɾ] és del 0,51.

Ben al contrari, la filiació italiana o anglesa dels vocables en què s'escau /d/ condiciona determinantment l'activitat del rotacisme, en el sentit que en bloqueja el procés gairebé de forma total. En efecte, en els mots d'origen italià la probabilitat d'aplicació de la regla és molt baixa (0,07); i la tendència arriba a l'extrem en els mots procedents de l'anglès o d'altres llengües: en aquest cas, no es constata cap ocurrència de /d/ rotacitzada.

El comportament del procés de rotacisme en relació amb l'origen dels mots en què ocorre és, doncs, indicatiu de la superposició de dos estadis lingüístics distints. En el primer, això és, en l'època de major penetració de sardismes i castellanismes en la llengua (segles XVI-XVIII), el fenomen era productiu i s'aplicava als elements lingüístics forans amb la mateixa variabilitat amb què s'aplicava als mots autòctons: d'aquí que els percentatges d'activitat i bloqueig del fenomen siguin similars tant en els mots catalans com en els manlleus del sard i del castellà. En el segon estadi, que coincideix amb l'inici de l'abundant penetració de mots procedents de l'italià i, en menor mesura, de l'anglès o d'altres llengües (segles XIX-XXI), en canvi, el fenomen ha deixat de ser productiu: els mots que actualment s'incorporen al cabal lèxic de l'alguerès ja no experimenten aquest procés. D'aquí el predomini gairebé total de la realització no rotacitzada de /d/ en els mots d'adscripció italiana, anglesa o d'altres llengües.

La tipologia del mot en què ocorre /d/ és clarament determinant de l'activitat del rotacisme: els mots cultes i els manlleus i/o neologismes tendeixen a bloquejar-ne l'aplicació, mentre que els mots patrimonials l'afavoreixen. El gràfic 5 il·lustra els resultats obtinguts en la prospecció.

GRÀFIC 5
Probabilitat d'aplicació del rotacisme segons el tipus de mot

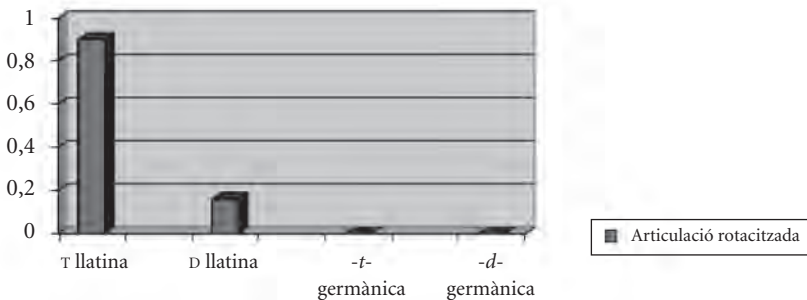

X^2 total = 329,145 (X^2 màxim = 335,096); p = 0,000.

Les dades, doncs, apunten en el mateix sentit que les relacionades amb la freqüència d'ús del mot: les paraules que són presents en la quotidianitat del conjunt de la comunitat de parla experimenten el fenomen en més casos que no pas aquelles que, per raó del seu ús especialitzat o del seu caràcter elevat, en resten al marge. Això explica, per tant, la baixa freqüència d'aparició de la forma rotacitzada en cultismes. D'altra banda, l'augment de les probabilitats d'ocurrència de la solució afectada pel procés en els neologismes i els manlleus (0,28) respecte dels cultismes (0,05) podria fer pressuposar una certa productivitat del rotacisme en els vocables de nou encuny. La hipòtesi, però, no és vàlida: es tracta d'una desviació en els resultats fruit de la inclusió en la variant *manlleus i neologismes* de tots els mots d'adscripció forana, inclosos aquells que, com els sards o castellans, presenten nombrosos casos d'articulació rotacitzada de /d/. Així doncs, es confirma el supòsit que el procés ha deixat de ser operatiu en la llengua: sols tendeix a aplicar-se normalment (amb una probabilitat del 0,74) en els mots patrimonials que formen part del pòsit del lèxic comú.

L'etimologia de /d/ també determina significativament l'activitat del procés: el segment rotacitzat deriva generalment de -T- intervocàlica llatina (en aquest cas, la probabilitat d'aplicació de la regla és del 0,9); alguns pocs vocables derivats de -D- intervocàlica llatina, però, també experimenten aquesta modificació (la probabilitat és del 0,16). Així mateix, els mots derivats de -t- i de -d- d'origen germànic o d'altres llengües no romàniques no experimenten mai el procés. El gràfic 6 il·lustra els resultats obtinguts de l'anàlisi.

GRÀFIC 6
Probabilitat d'aplicació del rotacisme segons l'etimologia de /d/

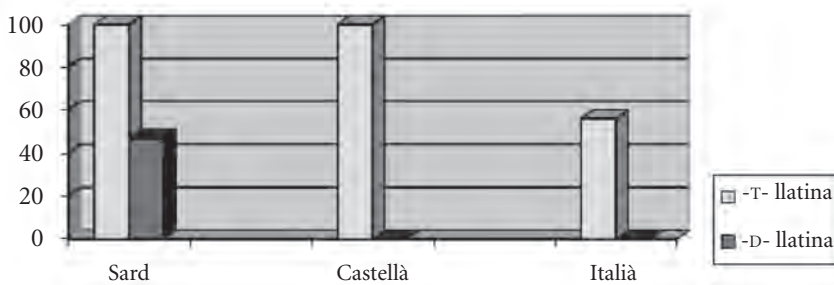

X^2 total = 329,145 (X^2 màxim = 335,096); $p = 0,000$.

Aquesta tendència general es manifesta semblantment sigui quina sigui la llengua de procedència del vocable en què s'escau /d/. Al gràfic 7 es recullen les probabilitats d'aplicació del rotacisme segons l'origen sard, castellà i italià de l'ítem lèxic en el qual ocorre el fenomen. (Els manlleus de l'anglès s'han obviat per tal com bloquegen l'aplicació del rotacisme de manera sistemàtica.)

Com es pot comprovar, doncs, és en les paraules de procedència sarda on més casos d'aplicació etimològicament indeguda del rotacisme es corroboren (la probabilitat

GRÀFIC 7
 Probabilitat d'aplicació del rotacisme en els manlleus segons l'etimologia de /d/

X^2 total = 329,145 (X^2 màxim = 335,096); $p = 0,000$.

d'ocurrència de [r] o [ɾ] en mots amb /d/ derivada de -D- llatina és del 0,47). Els mots d'origen castellà, en canvi, reflecteixen de forma neutral el pes de l'etimologia en l'activitat del fenomen (no presenten rotacisme en cas que /d/ derivi de -D- llatina); els mots d'adscripció italiana, finalment, traeixen el seu rebuig al procés fins i tot en aquells casos en què, per l'ascendència etimològica de /d/, s'esperaria que el rotacisme operés (la probabilitat d'aplicació de la regla en mots derivats de -T- llatina és sols del 0,56).

El pes de l'etimologia en el desencadenament del procés, que en vista d'aquestes dades sembla molt important, es relativitza en creuar-se amb les dades relacionades amb el tipus de mot que l'experimenta: el contrast entre ambdós factors porta a col·locació que la majoria d'ocurrències de -T- llatina es donen en mots patrimonials (288 emissions d'un total de 383), mentre que la majoria de les ocurrències de -D- llatina es donen en mots cultes (240 emissions d'un total de 578) i en neologismes i manlleus (201 emissions d'un total de 578). Així, si bé no deixa de ser un factor rellevant, l'influx de l'etimologia en l'orientació del procés resulta menys transcendent del que semblava.

3.2. Resultats parcials de l'anàlisi

3.2.1. El grau d'adaptació del mot a la llengua: concomitàncies entre la subaplicació de la regla de rotacisme i la subaplicació de la regla de reducció vocàlica

L'adjacència de vocals mitjanes ([e], [ɛ], [o] o [ɔ]) a /d/ determina, com ja s'ha apuntat (vegeu l'apartat 3.1.2, *supra*), una inclinació notable al bloqueig del rotacisme. El fet, però, no sembla lligar-se —o no d'una manera directa i determinant— amb les qualitats acústiques dels sons vocàlics *per se* (vegeu la nota 18), sinó que més aviat es relaciona, per concomitància, amb la subaplicació d'una altra regla fonològica: la

de reducció vocàlica.²² En efecte, el bloqueig de l'activitat d'un i altre procés en un mateix mot es pot entendre com una manifestació del poc grau d'adequació a la fonologia de la llengua que el vocable ha assolit. D'una banda, l'anàlisi creuada de les dades relacionades amb la presència d'aquestes vocals i la posició de la síl·laba tònica en el mot ha permès d'aïllar la major part dels casos d'excepció a la reducció vocàlica presents en el corpus de dades estudiat; de l'altra, l'observació del comportament d'aquests ítems quant al procés de rotacisme ha permès d'establir concomitàncies entre l'un i l'altre fenomen com a manifestacions paral·leles de la poca integració de la paraula a la fonologia del català.

L'encreuament de les dades relacionades amb el context vocàlic anterior amb les dades relacionades amb la tonicitat de la síl·laba en què ocorre la consonant ha permès d'aïllar quaranta-nou emissions de /d/ pretònica precedida de vocal mitjana i vuitanta-nou emissions de /d/ tònic precedida de vocal mitjana. En el primer context, la subaplicació de la regla de reducció vocàlica coincideix amb la subaplicació de la regla de rotacisme en el 100 % dels casos. En el segon context, la subaplicació de la regla de reducció vocàlica coincideix amb la subaplicació de la regla de rotacisme en el 89 % dels casos.

L'encreuament de les dades relacionades amb el context posterior amb les dades relacionades amb la tonicitat de la síl·laba en què ocorre la consonant ha permès d'aïllar quaranta-vuit emissions de /d/ pretònica seguida de vocal mitjana i trenta-sis emissions de /d/ posttònica seguida de vocal mitjana. En ambdós contextos, la subaplicació de la regla de reducció vocàlica coincideix amb la subaplicació de la regla de rotacisme en el 100 % dels casos.

Sembla, doncs, que la manca d'aplicació de la reducció vocàlica es manifesta, en concomitància amb la manca d'aplicació del rotacisme, com un símptoma de la no adaptació (plena) del mot a la fonologia de l'alguerès. La quantitat de mots en què s'ha constatat aquesta situació frega el 20 % del corpus d'aquest estudi: la xifra, doncs, orienta sobre el procés paral·lel de fossilització d'altres fenòmens fonològics idiosincràtics de la llengua que l'alguerès experimenta en el moment actual.

4. CONCLUSIONS

Els factors que condicionen l'aplicació del procés de rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès són, com s'ha vist, la *frequència d'ús* del mot en què s'escau, la *prominència* de l'àrea del mot en què ocorre (assumint que l'inici de la paraula és més rellevant —informativament, semàntica i perceptiva— que no pas el final de la paraula), la

22. En alguerès, el sistema vocàlic tònic consta de set elements: [i], [e], [ɛ], [o], [ɔ], [u] i [a]; i el sistema vocàlic àton, de tres: [i], [u] i [a]. Les vocals tòniques de la sèrie anterior [e], [ɛ] i [a] es realitzen [a] en posició àtona; les vocals tòniques de la sèrie posterior [o], [ɔ] i [u] es realitzen [u] en posició àtona; [i] i [u] tòniques es realitzen, al seu torn, [i] i [u] en posició àtona. Per a una exposició detallada dels tipus de reducció vocàlica operants en català, vegeu Mascaró (2002).

casuística del mot en què ocorre (és a dir, l'origen i la tipologia de la paraula i l'etimologia de /d/) i, més matisadament, el *context vocàlic* adjacent al segment. Així mateix, la interacció de la subaplicació de la regla de rotacisme amb la subaplicació de la regla de reducció vocàlica es revela indicativa de la poca adaptació dels mots a la fonologia de l'alguerès, d'una banda, i del procés de debilitació de les regles del sistema que, en estadis anteriors, s'aplicaven de forma generalitzada (Bosch, 2002; Cabrera, en preparació). Els factors socials considerats en l'anàlisi (edat, gènere, nivell d'estudis i coneixements d'idiomes dels informants), en canvi, no condicionen el funcionament variable de la regla. Així doncs, les quatre hipòtesis de partida del treball es confirmen com a raons explicatives de la variació en el fenomen estudiat.

Els resultats de l'anàlisi estadística revelen que la probabilitat total d'aplicació de la regla de rotacisme és molt escassa (*input* = 0,127). Aquesta dada és símptoma de la fossilització del fenomen, que ha deixat de ser productiu en la llengua i avui sols resta fixat en els mots tradicionalment articulats amb la solució rotacitzada: de fet, és probable que la majoria dels parlants no reconguin la forma alternativa del mot sense rotacisme i, doncs, no siguin conscients del procés que ha transformat l'ítem lèxic en la forma que ells tenen actualment registrada al lèxic.

En vista d'aquestes dades, és possible de dibuixar, a tall conclusiu, dos estadis en el procés de rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès. En el primer estadi, que abraça els segles XVII-XIX i els primers decennis del XX, la regla presenta variació en la seva aplicació per raons lingüístiques internes i externes. Les primeres es relacionen, com s'ha vist, amb l'etimologia del segment i la prominència de l'àrea del mot en què s'escau (Kuen, 1932; Peana, 1995; Bosch, 2002; Scala, 2003). Les segones, en canvi, es relacionen amb la convivència diglòssica de dos models de llengua (Bosch, 2002): l'un, propi de la noblesa urbana i emprat en registres de parla elevats, manté la solució no rotacitzada pròpia del dialecte consecutiu importat a l'illa; l'altre, propi de la pagesia i emprat en la parla col·loquial, pren la solució rotacitzada per influx dels parlars circumdants de l'illa.

En el segon estadi, que s'enceta al segle XX i arriba fins a l'actualitat, els factors lingüístics interns que anteriorment explicaven la variació han deixat de ser operatius: els mots que en aquell moment popularment s'articulaven amb rotacisme s'han lexicalitzat així, però els principis lingüístics que determinaven la variació han perdut el caràcter discriminant. Els manlleus i els mots de nou encuny que s'incorporen al cabal lèxic de l'alguerès (majoritàriament procedents de l'italià i de l'anglès) ja no experimenten rotacisme: la distinció al·lofònica entre [r] o [ɾ], d'una banda, i [d] i [dd], de l'altra, es perd en favor de les dues darreres realitzacions, que són les compartides amb la llengua italiana dominant. El sistema fonològic de l'alguerès presenta símptomes evidents d'*atròfia lingüística*, i «les regles obligatòries que caracteritzaven en el passat la llengua afectada esdevenen variables en una correguda sense fre cap a una convergència (asimètrica) amb la llengua expansiva» (Montoya, 2000: 19; Campbell i Muntzel, 1989). Els factors lingüístics externs que en el primer estadi condicionaven la variació també han deixat de ser operatius: la distinció d'usos lingüístics en funció de l'estatus i en funció dels registres s'ha esborrat. Les dades d'aquest estudi corroboren

ren que, actualment, en aquest parlar no hi ha variació social: la defecció lingüística de les classes dirigents en favor de l'italià, encetada ja al segle XVIII, ha fet que l'alguerès que en aquell moment era propi de les classes populars sigui ara l'únic model de llengua existent. El català de l'Alguer és avui un dialecte monoestilitzat i encongit quant a àmbits d'ús —probablement, junt amb el català septentrional, el que més de tot el domini lingüístic català.

El panorama dibuixat, doncs, no augura un futur gaire esperançador per a la llengua. En aquest sentit, l'evolució del rotacisme de /d/ intervocàlica es revela indicatiu i il·lustratiu d'un procés d'abast més ampli que afecta tots els nivells —no només el foneticofonològic— de la llengua: la substitució lingüística. Així, la fossilització i la improductivitat de les regles idiosincràtiques de l'alguerès, que queden anul·lades per l'influx de les regles del sistema lingüístic dominant, empobreixen i atrofien la llengua, que perd vitalitat des de dins mentre, per pressions externes, els seus parlants l'abandonen en favor de l'italià.

5. AGRAÏMENTS

Aquest treball forma part del projecte *Descripció i interpretació de la variació dialectal: aspectes fonològics i morfològics del català (DIVaD)* (FFI2010-22181-C03-02), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació i el Fons Europeu de Desenvolupament Regional. Dono les gràcies a Lluís Payrató, Maria-Rosa Lloret Romañach i Joaquim Viaplana pels comentaris, les lectures crítiques i les aportacions, i, molt especialment, a Josefina Carrera-Sabaté i Clàudia Pons-Moll, pel suport i per la tutoria de la investigació.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ALARCOS, Emilio (1983). *Estudis de lingüística catalana*. Barcelona: Ariel.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1988). *Sons i fonemes de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- BATTISTI, Carlo; ALESSIO, Giorgio (1975). *Dizionario etimologico italiano*. Florència: Giunti.
- BOSCH, Andreu (2002). *El català de l'Alguer*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CABRÉ, M. Teresa (2002). «La derivació». A: SOLA, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ-SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. I. Barcelona: Empúries, p. 731-775.
- CABRERA I CALLÍS, Maria (2009a). «El rotacisme de /d/ intervocàlica en alguerès. Anàlisi quantitativa de la variació». Treball d'investigació llegit a la Universitat de Barcelona.
- (2009b). «Distribució dels sons líquids en alguerès. Revisió i proposta de descripció sincrònica». Treball d'investigació llegit a la Universitat de Barcelona.
- (en premsa). «Morphologically conditioned intervocalic rhotacism in Algherese Catalan. A lexically indexed constraints account». A: CÔTÉ, Marie-Hélène; MATHIEU, Éric; POPLACK, Shana (ed.). *Selected proceedings of the 41 Linguistic Symposium on Romance*

- Languages*. Filadèlfia: John Benjamins.
- CABRERA I CALLÍS, Maria (en preparació). «El consonantisme de l'alguerès. Una proposta de descripció sincrònica». Tesi doctoral en preparació.
- CAMPBELL, Lyle; MUNTZEL, Martha (1989). «The structural consequences of language death». A: DORIAN, N. C. (ed.). *Investigating obsolescence*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 287-354.
- CARIA, Rafael (2007). «El català a l'Alguer: apunts per a un llibre blanc». *Llengua i Dret*, núm. 46, p. 29-99.
- CARRERA-SABATÉ, Josefina (2002a). «L'estadística en l'anàlisi de la variació fonètica: una aplicació del programa Goldvarb». *Noves SL: Revista de Sociolingüística*, núm. 6, p. 2-7.
- (2002b). *Escola catalana i variació fonètica: Una evolució del vocalisme àton a Alguairre i Lleida*. Lleida: Pagès.
- CHAMBERS, Jack; TRUDGILL, Peter; SCHILLING-ESTES, Natalie (ed.) (2002). *The handbook of language variation and change*. Malden, Mass.: Blackwell.
- COROMINES, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial.
- FOULKES, Paul (2005). «Sociophonetics». A: BROWN, Keith (ed.). *Encyclopedia of language and linguistics*. 2a edició. Amsterdam: Elsevier, p. 495-500.
- HAWKINS, John (ed.) (1988). *Explaining language universals*. Oxford: Basil Blackwell, p. 220-227.
- KUEN, Heinrich (1932). «El dialecto del Alguer y su posición en la historia de la lengua catalana». *Anuari de l'Oficina Romànica de Llengua i Literatura*, vol. 5, p. 121-127.
- LABOV, William (1963). «The social motivation of a sound change». *Word*, núm. 19, p. 273-309.
- (1966). *The social stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.
- (1970). «The study of language in its social context». *Studium Generale*, vol. 23, p. 30-87.
- (1984). «Field methods used by the project on linguistic change and variation». A: BAUGH, John; SHERZER, John (ed.). *Language in use: Readings in sociolinguistics*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, p. 28-53.
- (1994). *Principles of linguistic change*. Vol. I: *Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- (2001). *Principles of linguistic change*. Vol. II: *Social factors*. Oxford: Blackwell.
- LLISTERRI BOIX, Joaquim (1991). *Introducció a la fonètica: El método experimental*. Barcelona: Anthropos.
- LLORET, Maria-Rosa; JIMÉNEZ, Jesús (2008a). «Marcatge posicional i prominència en el vocalisme àton». *Caplletra*, núm. 45, p. 55-91.
- (2008b). «Asimetrías perceptivas y similitud articulatoria en la asimilación de sonoridad del catalán». *Cuadernos de Lingüística del I. U. I. Ortega y Gasset*, vol. 15, p. 71-90.
- (2011). «Obscure vocalic changes and positional markedness». *Handout del treball presentat al 21st Colloquium on Generative Grammar (Universitat de Sevilla)*.
- MASCARÓ, Joan (2002). «El sistema vocàlic. Reducció vocàlica». A: SOLÀ, Joan; LLORET, Maria-Rosa; MASCARÓ, Joan; PÉREZ SALDANYA, Manuel (dir.). *Gramàtica del català contemporani*. Vol. I. Barcelona: Empúries, p. 89-123.
- MOLL, Francesc de B. (1991). *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- MONTOYA, Brauli (2000). *Els alacantins catalanoparlants: una generació interrompuda*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- MORENO FERNÁNDEZ, Francisco (1990). *Metodología sociolingüística*. Madrid: Gredos.

- (1998). *Principios de sociolingüística y sociología del lenguaje*. Barcelona: Ariel.
- PEANA, Joan (1995). *El fenomen del rotacisme en la parla popular algueresa d'avui*. A: GRIERA, Antoni; UDINA, Frederic (ed.). *Estudis de llengua i literatura oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 101-120.
- PRADILLA CARDONA, Miquel Àngel (2008). *Sociolingüística de la variació i llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PRINCE, Alan; SMOLENSKY, Paul (2004). *Optimality theory: Constraint interaction in generative grammar*. Malden: Blackwell.
- RAFEL, Joaquim (dir.) (1996). *Diccionari de freqüències*. Vol. I: *Llengua no literària*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SANNA, Josep (1988). *Diccionari català de l'Alguer*. L'Alguer; Barcelona: Fundació del Segon Congrés de la Llengua Catalana.
- SCALA, Luca (cur.) (2003). *Català de l'Alguer: criteris de llengua escrita*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SILVA-CORVALÁN, Carmen (2001). *Sociolingüística y pragmática del español*. Washington: Georgetown University Press.
- TAGLIAMONTE, Sali (2006). *Analysing sociolinguistic variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TURELL, M. Teresa (ed.) (1995). *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU.
- VENY CLAR, Joan (1982). *Els parlars catalans: Síntesi de dialectologia*. Palma: Moll.
- WAGNER, Max Leopold (1960). *Dizionario etimologico sardo*. Heidelberg: C. Winter.
- WEINREICH, Uriel; LABOV, William; HERZOG, Marvin I. (1968). «Empirical foundations for a theory of language change». A: LEHMANN, W. P.; MALKIEL, Y. (ed.). A: *Directions for historical linguistics: A symposium*. Austin: University of Texas Press, p. 95-188.